

УРОКИ ГОЛОКОСТУ

№ 1 (13), січень, 2008 р.

УКРАЇНСЬКОГО ЦЕНТРУ ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ ГОЛОКОСТУ

27 СІЧНЯ — МІЖНАРОДНИЙ ДЕНЬ ПАМ'ЯТІ ЖЕРТВ ГОЛОКОСТУ

Не визнаючи жодного спростування Голокосту, як історичної події, 1 листопада 2005 року 191 країна-учасниця Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй ухвалила рішення за резолюцією 60/7, згідно з якою щороку 27 січня відзначається Міжнародний день пам'яті жертв Голокосту.

Асамблея засудила всі прояви релігійної нетерпимості, залякування або насилля проти людей та спільнот за етнічними та релігійними ознаками й запропонувала всім країнам-учасницям розробити навчальні програми та мобілізувати громадянське суспільство для відзначення Дня пам'яті жертв Голокосту, щоб залишити пам'ять про цю трагедію наступним поколінням і не допустити злочинів геноциду в майбутньому.

Міжнародним днем пам'яті жертв Голокосту було обрано 27 січня, оскільки саме цього дня 1945 року Радянська армія визволила найбільший нацистський табір смерті у Аушвіц-Біркенау (Польща).

Резолюція ще раз підтверджує, що Голокост, наслідком якого було вбивство третини всіх євреїв разом із великою кількістю представників інших національних меншин, назавжди залишиться попередженням для всіх людей про небезпеку, яка виникає через ненависть, фанатизм, расизм та упередження. Вона також нагадує про важливість активної діяльності у сфері захисту прав людини з метою запобігання тиранії.

Звертаючись до світового суспільства в цей день, Генеральний секретар ООН Кофі Аннан сказав:

— Сьогодні вперше Організація Об'єднаних Націй відзначає Міжнародний день пам'яті жертв Голокосту, який віднині стане щорічною подією. Не може бути повернення до страшної трагедії Голокосту.

Але необхідно пам'ятати про неї з соромом та жахом, доки жива людська пам'ять.

Тільки пам'ятаючи про жертви, ми зможемо віддати їм належне. Важко уявити, якими варварськими методами були знищені мільйони безвинних євреїв та представників інших меншин. Ми не повинні забувати цих чоловіків, жінок, дітей та їх страждання. Пам'ятати — це дорікати тим, хто говорить, що Голокосту не було або це є перебільшенням. Ми повинні відкидати такі фальшиві твердження незалежно від того, коли, де й ким вони робляться.

Пам'ять — це також гарантія нашого майбутнього. Та трагедія, що сталась у нацистських таборах смерті, почалась з ненависті, забобонів та антисемітизму. Згадуючи це, ми завжди будемо насторожі, щоб не пропустити попереджувальні знаки. Зараз, коли Голокост все більше відходить у минуле і коли кількість тих, хто вижив, зменшується, саме ми — нинішнє покоління — повинні нести цю естафету пам'яті та відстоювати людську гідність.

Організація Об'єднаних Націй була створена у відповідь на жахи Другої світової війни. Але навіть при цьому міжнародне суспільство надто часто не виступає проти масових злочинів. В останні роки ми зробили важливі кроки для покращення цього становища, наприклад, створивши Міжнародний карний суд та домовившись про колективну відповідальність за захист.

У нинішній Міжнародний день пам'яті темою нашого заходу є вічна пам'ять. Тож давайте зобов'яжемося докладати ще більше зусиль, щоб не допустити геноциду та злочинів проти людства.

Организация Объединенных Наций
Генеральная Ассамблея
Шестидесятая сессия
Пункт 72 повестки дня

Distr.: General 21 ноября 2005

РЕЗОЛЮЦИЯ, ПРИНЯТАЯ ГЕНЕРАЛЬНОЙ АССАМБЛЕЕЙ [без передачи в главные комитеты (A/60/L.12 и Add.1)]

60/7. Память о Холокосте

Генеральная Ассамблея,
подтверждая Всеобщую декларацию прав человека¹, в которой провозглашается, что каждый человек должен обладать всеми правами и всеми свободами, изложенными в ней, без какого бы то ни было различия, как-то в отношении расы, религии или иного положения,

ссылаясь на статью 3 Всеобщей декларации прав человека, где говорится, что каждый человек имеет право на жизнь, на свободу и на личную неприкосновенность,

ссылаясь также на статью 18 Всеобщей декларации прав человека и статью 18 Международного пакта о гражданских и политических правах², согласно которым каждый человек имеет право на свободу мысли, совести и религии,

учитывая, что основополагающий принцип Устава Организации Объединенных Наций — "избавить грядущие поколения от бедствий войны" — указывает на неразрывную связь между Организацией Объединенных Наций и той беспрецедентной трагедией, которой стала Вторая мировая война,

ссылаясь на Конвенцию о предупреждении преступления геноцида и наказании за него³, которая была принята с целью избежать повторения актов геноцида, подобных тем, которые были совершены нацистским режимом,

ссылаясь также на преамбулу Всеобщей декларации прав человека, которая гласит, что пренебрежение и презрение к правам человека привели к варварским актам, которые возмущают совесть человечества,

принимая во внимание тот факт, что шестидесятая сессия Генеральной Ассамблеи проходит через 60 лет после разгрома нацистского режима,

напоминая о двадцать восьмой специальной сессии Генеральной Ассамблеи, уникальном мероприятии, которое было проведено в ознаменование шестидесятой годовщины освобождения нацистских концентрационных лагерей,

воздавая должное мужеству и самоотверженности, проявленных солдатами, освободившими концентрационные лагеря,

подтверждая, что Холокост, приведший к истреблению одной трети евреев и неслыханного числа представителей других меньшинств, будет всегда служить всем людям предостережением об опасностях, которые таят в себе ненависть, фанатизм, расизм и предрассудки,

1. Постановляет, что Организация Объединенных Наций объявит 27 января Международным днем памяти жертв Холокоста, который будет отмечаться ежегодно;

2. Настоятельно призывает государства-членов разработать просветительские программы, благодаря которым будущие поколения усвоят уроки Холокоста, чтобы содействовать предотвращению в будущем актов геноцида, и в этой связи высоко оценивает деятельность Целевой группы по международному сотрудничеству по вопросам просвещения, памяти и исследованию Холокоста;

3. Отвергает любое отрицание Холокоста — полное или частичное — как исторического события;

4. Выражает признательность тем государствам, которые активно способствовали сохранению мест, использовавшихся в качестве нацистских лагерей смерти, концентрационных лагерей, принудительно-трудовых лагерей и тюрем во время Холокоста;

5. Безоговорочно осуждает все проявления религиозной нетерпимости, подстрекательства, преследования или насилия в отношении отдельных лиц или общин, обусловленные этническим происхождением или религиозными верованиями, где бы они ни имели место;

6. Просит Генерального секретаря учредить программу просветительской деятельности под названием "Холокост и Организация Объединенных Наций", а также принять меры по мобилизации гражданского общества в целях сохранения памяти о Холокосте и просвещения по связанным с ним вопросам с тем, чтобы помочь предотвратить в будущем акты геноцида, представить Генеральной Ассамблее доклад об учреждении этой программы в течение шести месяцев после принятия настоящей резолюции и представить доклад об осуществлении этой программы на ее шестьдесят третьей сессии.

42-е пленарное заседание,
1 ноября 2005 года

¹ Резолюция 217 А (III).

² См. резолюцию 2200 А (XXI), приложение.

³ Резолюция 260 А (III), приложение.

НАУКОВІ ПОДІЇ ТА АКАДЕМІЧНІ ДИСКУСІЇ

НАУЧНО-ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЙ СЕМИНАР "ГЕНОЦИД В ИСТОРИЧЕСКОМ КОНТЕКСТЕ"

Что такое "геноцид"? Какие события в истории XX века должны определяться данным термином? Является ли геноцид феноменом исключительно XX века как непосредственно один из продуктов развития современного общества. Или, как считает американский ученый Бен Кернан, его истоки можно проследить восходящими к Спарте? Каковы

причины, предпосылки, и последствия этого явления? Какова роль и на каких стадиях в нем играют такие параметры, как масштабы убийства, идеологическое обоснование преследований, материально-техническая оснащенность процесса истребления и наличие самого намерения уничтожить, полностью или частично, ту либо иную группу мирного

населення? Наконец, какие из многочисленных групп, преследовавшихся на протяжении истории, могут считаться целевой группой геноцида — этнические, расовые, национальные, религиозные? Возможно, и социальные и политические, как предлагают многочисленные критики официального определения геноцида? И, главное, возможно ли теоретически выделить и изучить модель геноцида для того, чтобы попытаться предотвратить повторение этого преступления в будущем?

Этим и многим другим вопросам был посвящен международный научно-образовательный семинар для аспирантов и докторантов университетов Скандинавии и Прибалтики "Геноцид в историческом контексте: взгляд со стороны Скандинавии и Балтии", прошедший в Осло (Норвегия) 3-15 декабря 2007 г. Семинар был организован и проведен в Центре по изучению Холокоста и религиозных меньшинств (HL-Senteret) при поддержке Исследовательского совета Северных государств (Nordic Research Council).

Данный интенсивный учебный курс представлял собой междисциплинарный семинар, в ходе которого феномен геноцида анализировался с нескольких точек зрения: социологической, юридической, политологической и антропологической. Чтобы выявить структурные параллели и общие закономерности между различными аспектами геноцида, широко использовался сравнительный подход. Спектр явлений геноцида, рассмотренных в рамках семинара, был широким и включал события в немецкой колониальной юго-западной Африке начала XX в., судьбу армян в Османской империи, политические репрессии в сталинском СССР, истребление евреев нацистами и их союзниками в годы Второй мировой войны, преступления режима красных кхмеров в Кампучии в 1970-х гг., этнические чистки и массовые преступления в бывшей Югославии, резню тутси в 1994 г. в Руанде и современную ситуацию в Судане.

Что же сегодня заставляет ученых вновь и вновь возвращаться к дискуссиям об определениях и сути геноцида? Причин тому несколько. Несмотря на утверждение ГА ООН в 1948 г. "Конвенции о предупреждении преступления геноцида и наказании за него", военные преступления, преступления против человечности, этнические чистки и попытки истребления тех или иных групп продолжают предприниматься. Данное ГА ООН в Конвенции 1948 г. определение геноцида в силу известных причин является несовершенным, вызывает критику как у ученых, так и у юристов, и нуждается в доработке и уточнении, о чем предупреждал еще сам Рафаэль Лемкин, который ввел в оборот термин "геноцид" в 1944 г. Однако отдельное междисциплинарное направление в области гуманитарных дисциплин под названием сравни-

тельные исследования геноцида ("comparative genocide studies") стало возникать на Западе лишь с 1980-х гг., используя в качестве теоретико-методологической базы для развития опыт, накопленный в области изучения Холокоста. Вместе с тем, постепенно стало очевидным, что одни только историки не смогут адекватно объяснить каждый случай геноцида и проанализировать общее и особенное в разных его проявлениях; что для продуктивного изучения проблемы необходимо объединение усилий историков, социологов (для широкого объяснения истории геноцида), социопсихологов (для понимания парадигм поведения общества и его членов в

ситуациях стабильности или кризиса), политологов (для учета влияния роли государства, а также внутри- и внешнеполитических факторов на формирование чреватой геноцидом ситуации) и даже исследователей в области социальной и культурной антропологии (для понимания того, какие архетипические культурные модели поведения могут способствовать перерастанию конфликта в геноцид).

Именно такими принципами руководствовались организаторы и преподаватели курса.

Не имея возможности охарактеризовать все сессии, отметим наиболее запомнившиеся. Семинары профессор университета Южного Хэмптона (Великобритания) Марка Левина (Mark Levene), последняя книга которого называется "Геноцид в эпоху национального государства", строились на анализе структурных сходств в различных типах проводимого от лица государства массового насилия в условиях возникшего в XX в. стремления Запада к глобальному доминированию и появления основанных на принципах рационального управления государств с гомогенной этнической структурой. Сравнительный подход использовался доктором Томиславом Дуличем (Tomislav Dulić) из университета Упсалы (Швеция) при анализе отстоящих друг от друга, но внутренне взаимосвязанных событий: геноцида, проводившегося в Независимом Государстве Хорватия в 1941—1945 гг. и конфликтов на Балканах в 1-й пол. 1990-х гг. Одним из самых запомнившихся и дискуссионных занятий для участников стал семинар, проведенный научным сотрудником HL-Senteret доктором Антоном Вейс-Вендтом (Anton Weiss-Wendt) и проф. университета Нью-Йорка Джойс Апсель (Joyce Apsey) о достоинствах и недостатках метода социоантропологического анализа (выявления глубинных моделей поведения индивида в обществе) при описании причин массового участия камбоджийцев в истреблении "классово чуждых" соотечественников в годы Демократической Кампучии (1975—1979). Вообще же, занятия Джойс Апсель, в частности посвященные особенностям преподавания геноцида в различных аудиториях, запомнились участникам группы именно особой манерой преподавания, в которой за внешне надэмпиональ-

ной, обумовленої рамками академічного дискурсу, подачею матеріала крылось глибоко личностне восприяття теми, подразумевавшої трагічну судбу мільйонів людських життів.

Подаючи ітог, відзначимо особливості курсу очима учасника з України. Дивує і одночасно являється показальним невключення в програму курсу окремого case study по історії Голодомора, який, відповідно до домінуючої на сьогодні в західній історіографії тенденції, по-прежнему не вважається самостійним прикладом геноциду, а лише елементом широкомасштабних класових чисток і попутним продуктом модернізації, індустріалізації і колективізації, здійснюваних сталинським ре-

жимом в СРСР. Разом з тим, поширення в українській аудиторії методів і підходів до аналізу історії як Голодомора, так і Холокосту в Україні, як і інших гуманітарних трагедій, хоча б і не пов'язаних прямо з вітчизняною історією, дозволило б стимулювати більш активне і плідне вивчення минулого нашої спільноти, а значить — і дало б більше можливостей зрозуміти нас, сучасників...

Михайло Тягелій

От редакції: в наступних випусках бюлетеня "Уроки Голокосту" планується розміщення для використання учителями фрагментів навчально-методических матеріалів семінару, які були представлені викладачами курсу.

Оголошення про академічні події та заходи

ОБЪЯВЛЕНИЕ О МЕЖДУНАРОДНОЙ КОНФЕРЕНЦИИ ПО ИСТОРИИ ХОЛОКОСТА

16—17 ноября 2008 г. Центр по изучению Холокоста при Государственном мемориальном музее Холокоста в Вашингтоне (США) и факультет иврита и иудаики им. Скирболла при университете Нью-Йорка проводят международную научную конференцию "Советские солдаты — евреи. Еврейское сопротивление. Евреи в СССР в период Холокоста". Конференция пройдет в Нью-Йорке на факультете иврита и иудаики им. Скирболла при университете Нью-Йорка.

Со времени распада СССР ученые получили доступ к массе источников о ранее не исследованных аспектах Холокоста на бывшей советской территории. На данной конференции будут рассмотрены вопросы опыта советских евреев в период Второй мировой войны и Холокоста, включая такие аспекты, как судьбы советских солдат-евреев в СССР и за рубежом; изображение солдат-евреев в прессе, литературе и кино; контекстуальные вопросы, такие как политика нацистов, их союзников, советская политика по отношению к Холокосту; евреи СССР в борьбе с фашизмом; гетто и лагеря на советской территории; еврейская жизнь и культура в СССР; изучение коллаборационизма в советский и постсоветский период; Холокост и трансформация самосознания советского еврейства.

Принимаются заявки от представителей различных академических дисциплин, включая студентов старших кур-

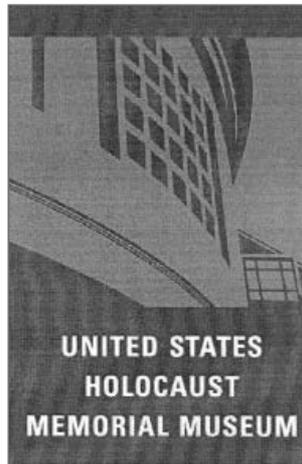
сов университетов. Желающие представить доклад должны заниматься изучением какой-либо из вышеперечисленных тем или других малоизученных аспектов истории советского еврейства в период Второй мировой войны. Те, чьи заявки будут утверждены к участию в конференции, должны будут представить полную версию своего доклада за полтора месяца до конференции для ознакомления с ним других участников.

Организаторы берут на себя возмещение расходов на проезд и проживание участников в период конференции.

Рабочий язык конференции — английский.

Желающим принять участие отправлять заявки по адресу: Dr. Suzanne Brown-Fleming, Senior Program Officer, Center for Advanced Holocaust Studies, United States Holocaust Memorial Museum, 100 Raoul Wallenberg Place, S.W., Washington, D.C. 20024-2126. Заявки могут быть отправлены по электронной почте: sbrown-fleming@ushmm.org или по факсу: to the attention of Dr. Brown-Fleming, +1-202-479-9726. Заявка должна включать в себя сопроводительное письмо, краткую биографию и описание содержания доклада в объеме 1 стр.

Заявки принимаются до 15 марта 2008 г. О результатах организаторы сообщат не позднее 15 апреля 2008 г.

НАУКОВІ СТИПЕНДІЇ З ІСТОРІЇ ГОЛОКОСТУ ЗА ПІДТРИМКИ КЛЕЙМС КОНФЕРЕНС (Claims Conference Academic Fellowships for Advanced Shoah Studies)

"Клеймс Конференс" підтримує докторантів, які займаються поглибленим вивченням долі євреїв та інших груп, які зазнали систематичного винищення чи переслідувань з боку нацистів та їхніх співників в роки до та під час Другої світової війни. Дослідження можуть включати безпосередній історичний контекст Шоа; його політичний, економічний, юридичний, релігійний, соціокультурний аспекти; наслідки Шоа та долю тих, хто його пережив; його етичний та інші виміри.

Наукові стипендії "Клеймс Конференс" надаються науковцям, які демонструють особисту зацікавленість у збереженні пам'яті про Голокост, показали високі академічні успіхи та мають потенціал до лідерства, який дасть змогу формувати майбутнє розуміння Голокосту.

Програма також бажає підтримати вивчення мов Східної Європи та колишнього Радянського Союзу, необхідних для дослідження документів, що стосуються історії Шоа.

Детальніше див.: <http://forms.claimscon.org/fellowships/index.php>

**ЦЕНТР ДОСЛІДЖЕННЯ ГОЛОКОСТУ ТА ГЕНОЦИДІВ ім. СТРАСЛЕРА
ПРИ УНІВЕРСИТЕТІ КЛАРКА, США (THE STRASSLER CENTER FOR HOLOCAUST
AND GENOCIDE STUDIES AT CLARK UNIVERSITY, WORCESTER, MASS., U.S.A.)
ОГОЛОШУЄ НАБІР НА ДОКТОРСЬКІ ПРОГРАМИ**

Центр є осередком дослідження та викладання про Голокост, Вірменський геноцид та інші форми геноциду в світі. Він ставить за мету поєднання навчання, дослідження та громадської діяльності, таким чином виховуючи нове покоління істориків і дослідників Голокосту та геноциду, професорів, учителів, директорів та кураторів історичних музеїв, експертів з геноциду та конфліктних ситуацій державних агенцій та недержавних організацій.

До розгляду приймаються заяви з усіх країн.

Фінансова підтримка на дисертацію з історії Голокосту та/чи геноциду передбачає повне звільнення від оплати за навчання в розмірі \$32 000, повну стипендію в розмірі від \$12 500 до \$14 000 на рік та \$4 000 щорічної стипендії на дослідження. Ці умови діють протягом усіх 5 років докторської програми.

За додатковою інформацією звертайтеся до керівника програми д-ра Тетяни Маколай (Dr. Tatyana Macaulay) за адресою: tmacaulay@clarku.edu.

Об'єднуючи зусилля з факультетом філософії нашого університету, ми пропонуємо нове міждисциплінарне стажуван-

ня із психології геноциду. Кандидатам потрібно мати магістерський (чи еквівалентний) ступінь, базові знання із психології та глибоку зацікавленість у соціокультурному вивченні такого явища, як геноцид. Крім того, кандидати повинні володіти двома мовами (крім англійської) та мати базові знання з математики і природничих наук, щоб мати змогу використовувати статистичні методи.

Фінансова підтримка передбачає повне звільнення від оплати за навчання в розмірі \$32 600, повну стипендію в розмірі від \$13 000 до \$15 000 на рік та \$5 000 щорічної стипендії на дослідження. Ці умови діють протягом усіх 5 років докторської програми.

За додатковою інформацією звертайтеся до керівника програми пані Перрі Московіц (Ms. Peggy Moskowitz) за адресою: pmoskowitz@clarku.edu

http://www.clarku.edu/departments/holocaust/grad/grad_index.cfm

ПЕДАГОГІЧНІ СТОРІНКИ

ДРУГИЙ НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ СЕМІНАР В ЯД ВАШЕМІ ДЛЯ ВИКЛАДАЧІВ З УКРАЇНИ: РОЗДУМИ ТА РЕФЛЕКСІЇ УЧАСНИКІВ

Від редакції: З 18 по 30 листопада 2007 р. в Єрусалимі в Інституті Яд Вашем відбувся навчально-методичний семінар з історії Голокосту в Європі для викладачів історії та права українських шкіл. Семінар став можливим завдяки зусиллям Українського центру вивчення історії Голокосту (Київ, Україна) у співпраці з Меморіальним Інститутом пам'яті жертв Катастрофи та героїв Опору Яд Вашем (Єрусалим, Ізраїль). Пропонуємо читачам відгуки учасників семінару.

И увидел я новое небо и новую землю ... увидел святой город Иерусалим, новый, сходящий от Бога с неба, приготовленный как невеста, украшенный для мужа своего.

Откр., 21: 1-2.

"Яд Вашем". Когда подъезжаешь к этому комплексу, который скрывается в буйной зелени, то даже не представляешь, что тебя ожидает. Только спустя несколько дней начинаешь понимать громадную значимость это феномена, да-да, именно феномена человеческого бытия, порождающего громадное зло и обыкновенное человеческое добро, которое и олицетворяет "Яд Вашем". Сколько боли собрала в себе эта гора, но эта боль не остается сама по себе, она откликается в человеческих душах, как бы прося их: "Помните, знайте...". Сколько слез осталось на этих камнях — знает, наверное, только Всевышний. Остается поражаться смелости человека, создавшего этот комплекс, и не только как памятник, но и как предостережение, как тонкую тропку из прошлого в будущее, которая пролегла через людские души. И, наверное, не зря эти сложнопереводимые слова, хранящие неугасимое пламя, откликаются в глубине сознания. "Яд Вашем"...

Иерусалим — древний ближневосточный город, лежащий на водоразделе между Средиземным и Мёртвым морями, на высоте 650-840 м. Один из древнейших городов мира — его возраст более 3 500 лет. Иерусалим является центром трёх религий — иудаизма, христианства и ислама и являет собой смешение памятников истории, культур и народов с огромным количеством достопримечательностей. Иерусалим, в прошлом столица древнего Иудейского царства, сегодня является официальной столицей Государства Израиль, в нём находятся все правительственные учреждения. Тем не менее, израильский суверенитет над восточной частью города не признан значительной частью международного сообщества.

Преподаватели. Люди, которые пришли рассказать о сложной проблеме, принесли свое понимание, свои взгляды,

как бы предлагая: "Подумай со мной, посмотри на этот мир с моей стороны". Незабываемые лекции П. Полонского, А. Кардаша и многих других преподавателей иногда создавали в голове невообразимую гору информации, которая из нагромождения фактов и взглядов постепенно превращалась в стройную пирамиду. Да, это были не только лекции, это напоминало беседы, которые вели древние греки, прохаживаясь по аллеям сада Академа, где лектор становился собеседником, который не только озвучивал мысли, но и сам воспринимал мысли говорящих. Это были разговоры единомышленников, людей, смотрящих в одном направлении, и пусть с чем-то мы не соглашались, имели свои взгляды, но все же мы двигались по одной дороге.

Для христиан Иерусалим является физическим и духовным центром мира. Здесь находится Сад Эдема, здесь началась история человечества. Христиане также полагают, что здесь произойдет и конец света. Здесь проповедовал Иисус Христос, здесь он умер и здесь же он воскрес.

Ирит Абрамски. Женщина, в которой горит неугасимое пламя действия, которая зажигает всех своим огнем, поражает работоспособностью. Общаюсь с ней, начинаешь понимать феномен "Яд Вашема", который заключается не столько в здании, сколько в людях, работающих здесь. Нет, они не только работают, они здесь живут, целиком отдавая себя своему делу. Одно только непонятно: откуда Ирит Абрамски черпает энергию, постоянно находясь среди незаживающей раны, среди боли и печали. Именно она дала мне понимание этого народа, который, несмотря на все беды, выстоял и продолжает бороться. И в то же время ее женственность заставляет тебя не забывать, что ты мужчина.

Иерусалим — святой город в иудаизме. Благодаря своему специфическому статусу, Иерусалим стал олицетворением справедливости и правосудия Бога и царствующих в городе по Его воле царей (Ис. 1:26-27; Иер. 23:5-6; 33:15-16; Пс. 122:5), предстает как средоточие красоты и величия ("прекрасная возвышенность, радость всей земли, город великого Царя", "верх красоты" — Пс. 48:3; 50:2, ср. Песнь 6:4; "властитель над областями", "совершенство красоты" — Плач 1:1; 2:15, и т. п.).

Экскурсии. Да, это действительно поражает. Восточная мудрость гласит, что, сколько не говори "халва", — во рту сладко и не станет; так и Иерусалим остается за гранью понимания, пока не прикоснешься к этому Вечному городу. Вид с обзорной площадки на Масличной горе впервые поражает воображение, а затем, словно снежный ком, обрушивается многовековая история человечества, отложившаяся в камнях этого города. Невозможно описать все увиденное, но в итоге начинаешь по-новому смотреть на этот Город. И, конечно, Роза — с ее спокойным голосом, постоянными сюрпризами и огромной эрудицией. Без этой

женщины мы бы не увидели Город таким, каким он был и остается сегодня.

Согласно ортодоксальному исламу, Иерусалим является третьим — после Мекки и Медины — святым городом. Святость Иерусалима основывается на первом стихе 17 суры (главы) Корана, в которой описывается, как Аллах "перенес ночью своего раба [то есть Мухаммада] от святыни неприкосновенной [то есть от святыни Кааба в Мекке] в мечеть отдаленнейшую [ал-маджид ал-Акса]". По общепринятому у мусульман мнению, в этой суре имеется в виду Храмовая гора в Иерусалиме, на которой впоследствии и была воздвигнута мечеть, названная ал-маджид ал-Акса. Согласно мусульманским представлениям, страшный суд произойдет в Иерусалиме, и будет он длиться тысячелетия. В Иерусалиме обретаются 40 праведников, благодаря благочестию которых на землю ниспосылаются дожди, предотвращается мор и т. п.

Наша группа. Все такие разные, люди со всех концов Украины, и одновременно группа, заряженная одной идеей, одной целью. Хотя со многими познакомились только в начале поездки, расставаться уже не хотелось. Мы уже знали привычки друг друга, адекватно воспринимался юмор, занявший определенную нишу в группе, и ранее чужие люди стали единой командой.

До свидания, Иерусалим, до встречи.

*Олег Охредько,
учитель Новотроїцької СШ № 1, Херсон*

Тут чітко і ясно усвідомлюєш, що цей семінар, учасниками якого ми були у "Яд Вашемі", зобов'язує донести отриману інформацію до учнів українських шкіл. І хай не здається, що сімнадцять вчителів з України не можуть зробити погоди у справі вивчення історії Голокосту. Адже історія чітко вчить, що якби Європа не спостерігала мовчки за "кришталевою ніччю" в Німеччині, якби Сталін не загравав з Гітлером, якби поліцаї й колабораціоністи не співпрацювали з фашистами, то масштаби Катастрофи, як мінімум, були б значно меншими, а як максимум — був би шанс врятувати мир в Європі, запобігти масовим знищенням людей в гетто і концентраційних таборах. Не можна було мовчати тоді, коли гестапо приходило і забирало сім'ю єврея-сусіда.

...Вивчення історії Голокосту обов'язково буде включено в роботу методичного об'єднання учителів історії та суспільних дисциплін Ужгорода. Досвід, набутий під час перебування в "Яд Вашемі", стане надбанням учителів історії міста.

*Богдан Кіштулинець,
заступник голови управління освіти міськвиконкому,
м. Ужгород*

Вражає продуманість і гармонійність концепції навчальних занять, які були запропоновані учасникам. Тому нашим кураторам довелося в кінці семінару буквально витягати з нас критичні зауваження на свою адресу. Мені ж особисто так і не вдалося попрактикуватися в критиці, як я не старався це зробити. Незважаючи на напружену роботу на семінарі, адже заняття розпочиналися о 8:30 ранку, а закінчувалися після 6 години вечора, організатори семінару змогли побудувати його таким чином, що інформаційна втома практично не відчувалась. Можливо, це досягалось завдяки тому, що лекції чергувалися з екскурсіями та дискусіями, підтримуючи нас в інтелектуальному тонусі. А можливо, тому, що учасникам семінару була запропонована така тематика занять, яка на сьогодні не дуже поширена у вітчизняній історіографії.

До семінару думалося, що ти доволі обізнаний з історією Голокосту. Участь у семінарі змусила дещо інакше поглянути на свої знання з цієї теми. Це в основному стосується не стільки самого обсягу знань, скільки глибини та акцентів. Перша ж лекція, яка на одному подиху була прочитана П. Полонським, — "Євреї, Бог, історія", змусила задуматися над тим, що тема Катастрофи має не тільки історичні, але й теологічні виміри та аспекти. Питання, поставлене в одній із дискусій: "Як ви можете викладати історію Катастрофи, не викладаючи історію іудаїзму?" тільки підтвердило це.

Не можна сказати, що українським вчителям не знайомий метод дилем або ж у своїй навчальній діяльності ми обходимо теми стереотипів чи упереджень. Навпаки, останнім часом в курсах громадянської освіти розгляд цих тем є справою звичайною. Але Ірит Абрамські та Наташа Сігал зуміли організувати практичні заняття таким чином, що розгляд цих тем набрав оригінального звучання.

*Дмитро Десятов,
вчитель школи-інтернату
с. Мешково-Погорелово Миколаївська обл.*

— Хоча часу, відведеного на ознайомлення власне з Меморіальним комплексом, було, здавалося б, цілком достатньо, його виявилось, на мій погляд, замало. Особливо це стосується саме експозиції музею — інформативна та емоційна насиченість її така, що навіть розбита на дві частини оглядова екскурсія здалась особливо мені недостатньою (можливо, це занадто суб'єктивно);

— В мене склалось враження, що групі підготовлених загалом вчителів не вистачало інтеракції — дискусій, обговорень, якихось нестандартних форм роботи; впадало в око, з яким задоволенням і креативністю було виконано завдання за матеріалами виставки про довоєнне життя польського єврейства; від академічних форм роботи — класичних лекцій — творчі вчителі відвикли (повторюю: це суб'єктивне враження);

— Особисто на мене (і, думаю, на інших теж) справила особливе враження зустріч зі свідком — п. Мешком. Я розумію, що таких зустрічей не може бути багато, але не можу не виділити саме її. Взагалі, найбільше враження, на мій погляд, справляли саме конкретні історії — долі, драми, дилеми конкретних людей;

— Мені не вистачило лекції про організацію вивчення Голокосту на базі "Яд Вашем";

— Особисто мені здалось також, що недостатньо уваги було приділено Голокосту на території СРСР, зокрема України (радянської).

*Юрій Комаров,
вчитель Києво-Печерського ліцею № 171 "Лідер"*

Ізраїльський досвід, як не важко побачити, є справді цінним. Багато чому варто повчитись, творчо перейняти, запровадити в нашу систему освіти й виховання. Побачивши те, яким може бути ставлення народу і держави до своєї історії й пам'яті, до молоді як майбутнього, починаєш краще розуміти проблеми нашого виховання, усвідомлювати важливість і необхідність змін.

Ця подорож ще раз довела, що світ полікультурний і самоідентифікація в ньому можлива лише за умови розуміння і визнання його багатоманітності. Інший погляд на світ, на проблеми і способи їх вирішення, врешті, просто смак іншої їжі та манера одягатися не дають людині змоги обмежуватися тільки собою. Адже саме інформація, здобута через власний досвід, долає всі стереотипи, упередження і ксенофобію.

*Олександра Козорог,
вчитель гімназії № 11 м. Дніпродзержинськ*

Ретельно записані лекції я зможу застосувати не лише на уроках. Можливо, на це в нашій навчальній програмі відведено досить мало часу. Але у виховній і позакласній роботі, у підготовці проєктів, організації учнівської пошуково-дослідницької роботи, проведенні навчальних семінарів для вчителів ці знання стануть у нагоді для мене, як для вчителя і тренера.

Однак, скільки б довго і якісно не відбувалися навчання, відчувалося, що є ще що удосконалювати. Наприклад:

— до плану семінару, на мій погляд, варто було б включити більше часу для самостійної роботи;

— після ознайомлювального заняття в архіві було б добре дати учасникам семінару хоча б півдня для роботи з документами, пошуковими системами, літературою;

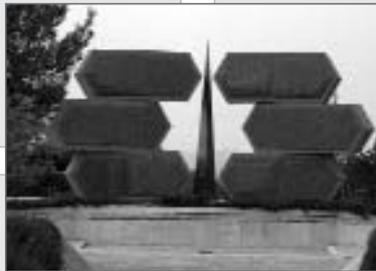
— після відвідування музею "Яд Вашем" з гідом було б доцільно дати час на самостійний огляд музею (з електронним гідом), кожному з учасників вдалося б приглянутися уважніше до деталей виставок, які за поспіхом залишилися поза увагою;

— в інституті дуже багата фільмотека. Добре було б ознайомити учасників семінару з її фондами — списком, тематикою фільмів, дати рекомендації щодо використання їх для тієї чи іншої навчально-виховної мети, можливо включити до комплекту наданої учасникам літератури більше інформації на електронних носіях — фрагментів фільмів, фотодокументів тощо;

— оскільки семінар проводився для педагогів, більше уваги слід було б приділити методиці викладання історії Голокосту і, перш за все, інтерактивній. Показати, що і як можна робити для того, щоб вивчення історії Голокосту було найбільш ефективним, відповідало віковим особливостям і сприйняттю учнів;

— Під час проведення дозвілля більше знайомити учасників семінару з традиціями, культурою, звичаями та способом життя єврейського народу. Це надзвичайно потужний шлях пізнання і виховання поваги до народу, який так незаслужено був гнаний і принижуваний.

*Ольга Педан-Слепухіна,
вчитель історії СЗШ № 65, м. Львів*

Вчитель у результаті навчання в Яр Вашемі став носієм не тільки акумульованих, систематизованих знань, а й унікальних різноманітних методик вивчення, викладання історії Катастрофи учням, молоді.

Хочеться сказати про надзвичайну теплоту, ширість праці вчителів "Яр Вашем", меморіалу Бейт-Лохамей у ставленні до українських вчителів, їх величезний ентузіазм, оптимізм, високий професіоналізм, загальнокультурну ерудицію. Вони —

взірець для нас, візитна картка Держави Ізраїль, яка стала за два тижні близькою, більш зрозумілою не тільки як незалежна країна на Близькому Сході, а й як унікальний центр із вивчення, збереження пам'яті жертв Катастрофи, із виховання громадян Ізраїлю.

*Михайло Савченко,
заступник директора з науково-методичної роботи,
вчитель історії Київської гімназії східних мов № 1*

МІЖНАРОДНІ ПЕДАГОГІЧНІ ПРОЕКТИ В УКРАЇНІ

"НАЗУСТРІЧ ПАМ'ЯТІ". СЕРІЯ НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИХ СЕМІНАРІВ В УКРАЇНІ

2007	2008
Харків (17-18.10.2007) Черкаси (24-25.2007) Львів (1-2.11.2007) Івано-Франківськ (8-9.11.2007) Київ (15-16.11.2007); Тернопіль (23-24.11.2007) Донецьк (29-30.11.2007) Луганськ (30.11-1.12.2007) Рівне (5-6.12.2007) Луцьк (14-15.12.2007) Кіровоград (13-14.12.2007)	Миколаїв (10-11.01.2008) Хмельницький (10-11.01.2008) Суми (17-18.01.2008); Житомир (24-25.01.2008) Одеса (31.01-1.02.2008) Запоріжжя (1-2.02.2008) Полтава (8-9.02.2008); Чернігів (14-15.02.2008) Херсон (21-22.02.2008) Вінниця (28-29.02.2008) Дніпропетровськ (13-14.03.2008) Ужгород (20-21.03.2008) Сімферополь (27-28.03.2008) Чернівці (4-5.04.2008)

З метою формування в української молоді глибокого розуміння важливості об'єктивної та гуманістичної оцінки драматичних періодів історії ХХ століття, зокрема трагедії Голокосту, у 2007—2009 роках Всеукраїнська асоціація викладачів історії та суспільних дисциплін "Нова Доба" разом з Інститутом візуальної історії та освіти Фонду Шоа Університету Південної Каліфорнії, США (USC Shoah Foundation Institute for Visual History and Education) та у співпраці із Українським центром вивчення історії Голокосту за підтримки Фонду Віктора Пінчука організовує серію навчальних семінарів для вчителів суспільствознавчих дисциплін України. Тематичною канвою таких заходів стане обговорення трагедії Голокосту в історії ХХ століття, а також спільне вироблення методичних підходів для ширшого та об'єктивного ознайомлення школярів України з цими сторінками історії.

Проект має на меті проведення навчальних семінарів у різних регіонах України з використанням матеріалів навчально-методичного посібника "Назустріч пам'яті". Цей комплексний навчально-методичний посібник, схвалений Міністерством освіти і науки України для використання в навчально-виховному процесі, створено як дидактичний супровід

до документальної стрічки про Голокост в Україні "Назви своє ім'я" (режисер — Сергій Буковський). Фільм є спільним проектом Інституту візуальної історії та освіти Фонду Шоа Університету Південної Каліфорнії та Фонду Віктора Пінчука. Більш детальну інформацію про фільм "Назви своє ім'я" можна отримати на www.spellyourname.org. Водночас такі заходи стануть доброю методичною базою для подальшого формування в учнівської та студентської молоді поваги до історії, здатності її об'єктивно оцінювати, толерантності та громадянської відповідальності.

Навчально-методичний посібник "Назустріч пам'яті", розроблений авторами-упорядниками Олександром Войтенком і Михайлом Тяглим, містить у собі відеокomпонент з фільмом "Назви своє ім'я", а також з уривками свідчень тих, хто пережив Голокост та був його свідком, з візуально-історичного архіву Інституту Фонду Шоа Університету Південної Каліфорнії. У посібнику розглядаються такі теми, як дискримінація, толерантність, демократичне співіснування, ксенофобія. Навчальні матеріали посібника можуть бути використані на уроках історії в загальноосвітній школі, а також при вивченні спецкурсів із суспільних дисциплін і в позакласній діяльності.

Такі навчальні семінари проводяться у 2007-2008 н. р. у кожній із 24 областей України та в Автономній Республіці Крим. До участі у цих заходах запрошуються вчителі суспільно-гуманітарного циклу та методисти й вихователі учнівської молоді 9-11 класів із різних регіонів України. Кожний учасник семінару безоплатно отримує пакет навчально-методичних матеріалів "Назустріч пам'яті".

На другому етапі найкращі учасники регіональних семінарів будуть самостійно проводити подібні заняття для своїх колег. Загалом до участі в семінарах буде залучено понад 3000 українських педагогів. Програму планується завершити у лютому 2009 року. На сьогодні, крім Києва, такі семінари були проведені у Харкові, Черкасах, Львові та Івано-Франківську.

Семінари вестимуть досвідчені доповідачі — тренери Асоціації "Нова Доба" Наталія Голосова, Ірина Костюк, Олександр Войтенко та Ольга Педан-Слепухіна; регіональний консультант Інституту Фонду Шоа в Україні Анна Ленчовська, науковці Українського центру вивчення історії Голокосту Анатолій Подольський та Михайло Тяглий.

"Матеріали "Назустріч пам'яті", — говорить Даглас Грінберг, виконавчий директор Інституту Фонду Шоа, — можуть бути застосовані не тільки для вивчення історії Голокосту в Україні, але і як засоби, що допоможуть учням визнати загрозу нетерпимості сьогодні".

"Спосіб, у який тема історії Голокосту представлена в матеріалах "Назустріч пам'яті", є іноваційним та актуальним, — зазначає співавтор видання Олександр Войтенко. — Українські педагоги виявляють велику зацікавленість та готовність до роботи з такими матеріалами. Вони вважають, що робота з ними в класі допоможе учням у розумінні необхідності толерантності та у вихованні їхніх громадянських чеснот".

Вчитель гімназії №1 м. Черкаси Валерій Силенко, який відвідав один із семінарів-тренінгів за матеріалами "Назустріч пам'яті", вважає: "Коли підліток дивиться на живого свідка подій, йому передається емоційний стан того, хто розповідає, він починає співчувати. Використання відеосвідчень на уроках історії та громадянської освіти — це оригінальний підхід, який допоможе "оживити" уроки. Я планую застосувати цей ресурс в 11-му класі під час вивчення теми "Друга світова війна" та у 10-му класі в курсі правознавства".

СТОРИНКА АННИ ФРАНК

Нідерландський багатомовний веб-ресурс "Сторінка Анни Франк", який є інтерактивним освітнім комплексом, що вміщує матеріали з історії життя Анни Франк та національної історії Голокосту країн-учасниць проекту, а також комплекс завдань для самостійної роботи учнів, почне працювати українською мовою.

Перша версія інтернет-ресурсу "Сторінка Анни Франк" нідерландською мовою з'явилася ще в 2003 році з ініціативи Дому Анни Франк в Амстердамі і частково за підтримки Міністерства освіти, культури й науки Королівства Нідерланди. З травня 2005 року проект поширився ще на 7 країн, серед яких Німеччина, Австрія, Італія, Франція, Великобританія, Чехія та Сполучені Штати Америки. З січня 2008 року до проекту приєдналася Україна. В рамках другого етапу проекту "Виховання толерантності на прикладі історії Голокосту (2005—2007)" та за підтримки Дому Анни Франк і

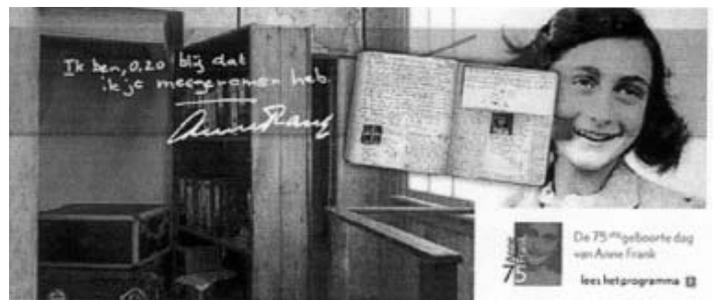
Про Інститут Фонду Шоа Університету Південної Каліфорнії (USC Shoah Foundation Institute)

Завдяки зібранню, що складається з близько 52 000 відеосвідчень, записаних 32 мовами у 56 країнах, архів USC Shoah Foundation Institute є найбільшим історичним відео-архівом у світі. Інститут зібрав свідчення тих, кому вдалося вижити під час нацистського геноциду, — євреїв, гомосексуалістів, Свідків Єгови, циган, жертв евгеніки, а також тих, хто надавав допомогу та рятував приречених на знищення. У зібранні Фонду є також розповіді політичних в'язнів, солдатів визвольних армій, свідків визволення та учасників судів над військовими злочинцями. Загальна кількість інтерв'ю, взятих в Україні, а також проведених за її межами українською мовою, — 3446 відеоспогадів.

Місія USC Shoah Foundation Institute спрямована на подолання упередженого ставлення, нетерпимості та фанатизму й запобігання тим стражданям, які вони несуть, через застосування з освітньою метою історичних відеоматеріалів інституту. Для забезпечення доступу громадськості до архівів та надання стипендій у різних галузях досліджень інститут заручається підтримкою партнерів у Сполучених Штатах та інших країнах світу. Інститут і його партнери також використовують архіви для розробки освітніх продуктів і програм для використання у багатьох країнах різними мовами. Інформацію про USC Shoah Foundation Institute можна отримати на www.college.usc.edu/vhi/.

Про Асоціацію "Нова Доба"

Всеукраїнська асоціація викладачів історії та суспільних наук "Нова Доба" — освітня громадська організація із всеукраїнським статусом, до якої входять 24 колективні члени із різних регіонів України. Асоціація "Нова Доба" діє з метою сприяння розвитку історичної та громадянської освіти у вітчизняних навчальних закладах для покращення процесу демократизації суспільного життя України. "Нова Доба" проводить конференції й навчальні семінари, розробляє навчально-методичне забезпечення шкільних курсів з історії та громадянської освіти, бере участь у підготовці та обговоренні держаних освітніх документів, підручників і посібників, а також видає періодичний науково-методичний часопис з історичної та громадянської освіти "Доба". Інформацію про асоціацію "Нова Доба" можна отримати на www.novadoba.org.ua.

Міністерства здоров'я, спорту та соціальної політики Королівства Нідерланди Український центр вивчення історії Голокосту взяв на себе відповідальність перекласти українською мовою наявну інформацію про життя та долю Анни Франк, а також створити п'ять розділів з історії Голокосту на українських землях.

Мета створення такого ресурсу — ознайомлення учнів загальноосвітніх шкіл з історією життя Анни Франк та

сторінками її щоденника, а також з історією Голокосту України за допомогою сучасних мультимедійних технологій.

Розділи з історії Голокосту на українських землях включають інформацію з історії та культури українського єврейства до Другої світової війни, історії антисемітизму на українських землях, трагічних подій Голокосту, колаборації населення та рятування євреїв, опору євреїв політиці "остаточного рішення".

Всі матеріали супроводжуються фото та відеоілюстраціями.

Окремо варто сказати про можливість учнів створювати власні проекти та презентації на основі матеріалів сайту для подальшого обговорення в класі. Проблемні питання, запропоновані до матеріалів, змушують учнів задуматися над маловідомою сторінкою історії власної країни та наслідками національної нетерпимості у будь-якій її формі.

Адреса цього ресурсу: <http://www.annefrankguide.com>

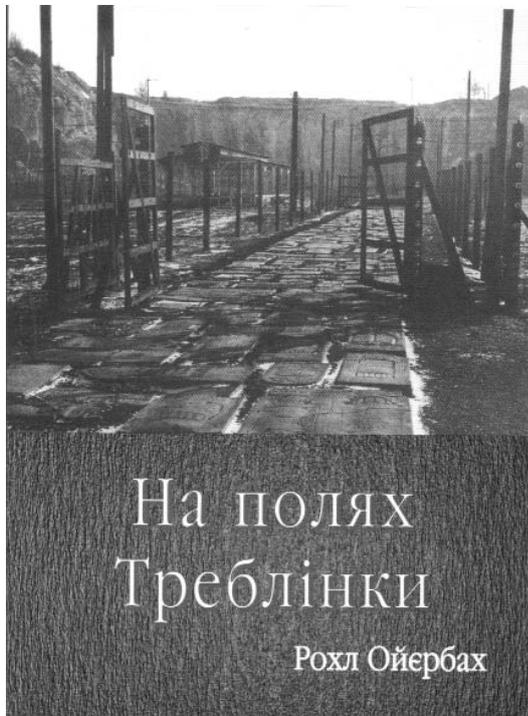

СПРОБА РЕЦЕНЗІЇ

НАУМ РЕЗНИЧЕНКО

"НАД ЦИМ МІСЦЕМ ЗАВЖДИ СТОЯТИМЕ ТУМАН"

Ойєрбах Рохл. На полях Треблінки (репортаж) / Пер. з їдиш І. Гусєва. Передм. А. Подольського, А. Фредекінда. — Київ: Український центр вивчення історії Голокосту: Сфера, 2007. — 80 с. ISBN 966-8782-38-0

Книга Рохл Ойєрбах потрапляє до українського читача через 60 років після її першого видання мовою їдиш (R. Ojebach "Oif di felder fun Treblinke". — Warsaw-Lodz-Krakow, 1947) завдяки ініціативі Українського центру вивчення історії Голокосту та копітким зусиллям талановитого перекладача Ігоря Гусєва.

Як зазначають автори передмови, «багато чого доходить до нас надто пізно, але є надія, що ця запізненість, віддаленість від тих жахливих подій додасть нам змогу осмислити їх належним чином». Цьому осмисленню, безумовно, сприяє сама особистість автора книги "На полях Треблінки".

Випускниця філософського факультету Львівського університету Рохл Ойєрбах була яскравою письменницею-модерністкою — «однією з небагатьох єврейських жінок, що ще до Другої світової війни подолали гендерний бар'єр та домоглися поваги і визнання своєї художньої діяльності». Коли війна прийшла у Польщу, Ойєрбах опинилася в пастці Варшавського гетто. Вона вела щоденник подій, писала

Мені здається, що один мільйон людей, страчених протягом одного року на одному маленькому місці, — це у мільйон разів більше, ніж мільйон людських розумів здатне збагнути.

Рохл Ойєрбах

оповідання, допомагала створювати таємний архів гетто, частини котрого були віднайдені після війни. Письменниця також викладала в «підпільному університеті» гетто та керувала «суповою кухнею», рятуючи якомога більше євреїв від голодної смерті. Після ліквідації гетто Ойєрбах продовжувала писати зі схованки на «арійській» частині Варшави. Після війни емігрувала до Ізраїлю, де була одним із засновників «Яд Вашем» — Меморіального музею історії Катастрофи. Рохл Ойєрбах організувала Департамент із зібрання спогадів свідків Катастрофи, написала декілька книг з історії Варшавського гетто. Померла в Ізраїлі в 1976 році.

7 листопада 1945 року разом з представниками Центральної єврейської історичної комісії у Польщі та п'ятьма колишніми в'язнями Треблінки Рохл Ойєрбах відвідала місце, де був розташований цей табір смерті. Те, що побачила письменниця, спонукало її до написання книги, яка стала, з одного боку, своєрідним «репортажем за гарячими слідами з місця подій», а з другого — глибокою філософською рефлексією про природу Зла в людській душі та екзистенціальний абсурд Всесвіту.

Суворий історик має багато підстав для закидів автору книги. Але, як зазначає сама Рохл Ойєрбах у передмові, в цій книзі «більше рефлексивного, а не зображального, більше сказаного, ніж показаного [...]». Є те, що від болю».

Провідник та випробувач болю, автор передає цей біль читачеві:

«[...] Галинка Чехович, 7-річна дівчинка з Треблінського протоколу, розумна, за мить до смерті зображена єврейська дитина.

Перед розставанням вона положила голівку на плече свого батька, не заради того, щоб на його грудях шукати втіхи, секунди схованки для очей, що бачать вже ясно загибель. Ні, вона хоче заспокоїти батька, вона його хоче втішити та підкріпити (курсив Р. Ойєрбах. — Н. Р.).

"Татусю, не лякайся! Татусю, не турбуйся!" та "На, тобі, татусю, годинничка. Ти залишишся жити, тобі згодиться".

Тато таки "залишився", і він "живе".

І я також чую та бачу цю дівчинку, а її сльози, які вона не виплакала, щоб не спричинити горе своєму татові, вже плакатимуть в мені до кінця моїх днів».

Спогади та свідчення тих, хто спромігся повернутися з трєблінського пекла, — документальна основа книги Рохл Ойєрбах. Бажання «знати правду і зробити все можливе для пізнання цієї правди неєвреями» — моральний «вектор» цієї книги.

Коли Рохл Ойєрбах та її супутники відвідали місце колишнього табору смерті, вони побачили «напівзатінені мандрівними пісками зів'ялі жменьки трави. На всій поверхні немає рівного місця. Все розрите та розкопане. Пагорби та ямки [...]».

У німецькі часи вся територія табору була поорана і засіяна травою. Коли трава зійшла, то покрила всю поверхню — зручне маскування. Здавалося, таким чином були зітерті сліди злочину. Потім [...] до поля мертвих почали прибувати шакали та гієни у людському вигляді...».

У 80-ті роки минулого століття А. Вознесенський в поемі «Ров» дасть іншу назву цим «шакалам та гієнам» — «новорылы», натякаючи на позачасовий характер явища людської потворності.

«Какое чудо природы человек! Как благородно рассуждает! С какими безграничными способностями! Как точен и поразителен по складу и движениям! Поступками как близок к ангелам! Почти равен Богу — разумением! Краса вселенной! Венец всего живущего! А что мне эта квинтэссенция праха?»

Чи відав великий Шекспір, що завдяки зусиллям «майстрів смерті з Німеччини» (образ Пауля Целана) слова принца датського набудуть у ХХ столітті страшеного буквального сенсу?

Не випадково згадує цього героя і Рохл Ойєрбах, коли вона досягає поля, "всіяного людськими кістками", — мабуть, нових полів Єлізіума, що їх створили гітлерівські улаштувальники "die neue Wirklichkeit" («нова дійсність»): «Бомби розрили нутрощі опаскудженої землі. Кожні кістки, ребра, клаптики спинних хребтів, черепи — великі й маленькі, короткі та довгі, круглі та овальні. Черепи...

І де нам тут узяти расового дослідника?

Він би тут міг без кінця робити найостаточніші антропологічні виміри відносно складових расових частин єврейського народу.

Чи краще нам тут мати філософа, дослідника, принца Гамлета з Данії, який би тут впровадив потойбічну бесіду?»

Але що сказав би принц датський «єврейським кісткам Треблінки», які — «після всіх спалень» — «звідти можна вивести вагонами», «можна розподілити поміж євреями усього світу»?..

Метафізичний жах, що пронизує книгу «На полях Треблінки», зростає, коли автор починає аналізувати психологію та технологію катів табору смерті, «психічні й психосоціологічні механізми, розроблені на науковому рівні». Містифікація, брехня, єзуїтський гумор, театральні декорації для тих, хто тільки-но прибував до Треблінки: «людей, які виходили з потягу, зустрічали якісь дивні дошки, що стирчали на високих

стовпах, із написами німецькою і польською. Про те, що треба митися, а одяг — дезінфікувати; про гроші й прикраси, про документи [...]. Люди стояли в черзі до касового віконця, щоб здати до схову цінні речі, на які навіть виписувалися квитанції».

Цинічна комедія, яку влаштовували кати Треблінки, мала конкретну мету — приспання нормального жаху здорових та здатних до опору людей. «Поки були знайдені засоби опору проти їхньої нової психосоціальної зброї, 90% євреїв уже були на тому світі».

Тим більше вражає масштаб опору, який вчинили в'язні Треблінки та інших таборів смерті саме на території Польщі. Повстання євреїв проти їхніх убивць сталися у 20 гетто та 5 таборах смерті за період з 22 липня 1942 р. по 17 січня 1945 р. (дані наводить перекладач І. Гусєв).

Відомий російський поет Д. Самойлов, замислюючись над особливостями польської національної самосвідомості, писав: «Восстания — польский способ самовыявления. Поляков никогда не удерживало явное несоответствие их военных сил рядом с силами противника, будь то Россия или Германия. Обреченные на поражения, они умели сохранить нутро национальной гордости и, притихнув и даже почти утратив существование, вдруг снова отдышаться и собраться в нацию с сильной и самостоятельной культурой»*.

Польські євреї у цьому сенсі — справжні поляки. Тим гірше для автора книги усвідомлювати, що саме польський антисемітизм, що сягнув у роки війни за межі зоологічної ненависті, неабияк сприяв тотальному знищенню європейського єврейства. «Коли ми проїжджали повз ринкової площі, серед тих, хто там зібрався, як нам почулося, хтось засвистів, — пише Рохл Ойєрбах. — Ми пам'ятаємо про те, що у Косові-Лацькому зовсім нещодавно було вбито 11 євреїв, що саме в цієї місцевості багато ворожого до євреїв елементу, що саме тут є багаті, люди з достатком та діляці, які розбагатіли внаслідок сусідства з табором смерті».

4 липня 1946 р., коли Рохл Ойєрбах закінчувала свою книгу, в польському місті Кельці вибухнув жажливий погром: 42 людини було вбито. Ще до трагедії у Кельцях пасажирів-євреїв викидали з вагонів під час руху потягів. Після погрому такі випадки стали частішими. Серед польських євреїв панував страх. Близько 200 000 з них протягом найближчих місяців залишили Польщу.

Незважаючи на безмежний душевний біль та екзистенціальний відчай, в книзі Р. Ойєрбах немає ненависті та закликів до помсти. В ній панує гірка віковична мудрість єврейського народу та усвідомлення неможливості до кінця збагнути антропологічну та онтологічну природу Голокосту. "Наука знищення", "психологія падіння" не в змозі вирішити «велику психологічну та психосоціальною проблему величезних масових злочинів гітлерівців. Проблема саме із звичайними, простими, нормальними німцями, які, повною мірою даючи собі звіт у власних діях, зі спокоєм та холоднокровністю добropорядних державних функціонерів робили найжахливіше, що коли-небудь було створено на землі [...]» (курсив Р. Ойєрбах. — Н.Р.). Без жалості, без метушні, розмірено. Та саме тому так небезпечно. Саме тому так незрозуміло [...].

* Самойлов Д. Памятные записки. — М., 1995. — С. 278.

Якщо б вони усі були переконливими антисемітами, гітлерівцями, демонами, патологічними вбивцями. Ні! Навіть диявольські дії були звичайними та дріб'язковими. Демонічне та людоджерське розмінювалося на щоденні дрібні гроші. Більша частина — ті, хто в німецькому народі вважався невинними та пересічними, — убивали чоловіків і жінок, старих і хворих, крихітних дітей, яких виривали з рук матерів, при тому що й діти, й матері ридали вголос. Заради чого? У більшості випадків заради дрібних та дріб'язкових мотивів. Боягузи та низькі люди були надзвичайно маленькими, накрученими гвинтиками колосальної злочинної машини».

Розчавлена, понівечена особистість, що її сплюндрувала тоталітарна влада з її пропагандою безмежного національного егоїзму, — ось хто ставав покірним "гвинтиком" пекельної державної машини. Рохл Ойєрбах зробила це відкриття, перебуваючи ще *de profundis*, але яке страшенне підтвердження дала цьому "відкриттю" світова історія другої половини ХХ століття!

Вінцем «моральної шизофренії», про яку йдеться в книзі Рохл Ойєрбах, стає розповідь про таборні музичні оркестри, які нацисти організовували у Треблінці, «маючи на увазі подвійну тему: по-перше, щоби максимально заглушити крики та плач людей, яких женуть на смерть; по-друге, щоби, за посередництвом музики, створити для себе приємні умови перебування у таборі». «Така собі "німецька ідилія"»!

"Серед цих на смерть приречених "Judenscheiße" («єврейського лайна». — *Н.Р.*) знаходилося усе, що тільки серце могло зажадати. Ніколи у стародавні часи жоден правитель не мав змоги насолодити свою душу такого ґатунку достатком, коли перемагав який-небудь народ. Справжній "Schlaraffenland"* («рай дурня». — *Н.Р.*) з невільників, які мали спеціальні таланти».

Перевернута свідомість, перевернутий всесвіт зі своїм планом розвитку культури та мистецтва...

«... Як німці любили єврейський спів! — згадує один з колишніх в'язнів Треблінки. — Вони не тільки не забороняли виконання наших творів, а ще й неодноразово приходили під вікна послухати [...].

Велике враження на мене справила ця картина: стоять під вікнами убивці та уважно слухають Кадіш — єврейську поминальну молитву за мертвими, яких вони ж і знищили».

Цьому місту з книги «На полях Треблінки» красномовно огукується 136-й Псалом Давида: «При реках Вавилону, там сидели мы и плакали, когда вспоминали о Сионе.

На вербах посреди его повесили мы наши арфы.

Там пленившие нас требовали от нас слов песней, и притеснители наши — веселия: "пропойте нам из песней Сионских"» (ПС, 136: 1-3).

Трагічне коло історико-культурних асоціацій обіймає книгу Рохл Ойєрбах. Знімання волосся у жінок перед їх входженням до газової камери нагадує давній весільний звичай, що зветься «хупе» («весільний балдахін», саме «весілля» в перекладі з івриту І. Гусева).

«Читачу, чи хочете ви відчутти момент стрижки волосся у жінки? З чим його можна порівняти? Хіба ж тільки з "чорною хупе"!» — болісно уточнює Рохл Ойєрбах.

«Шварце хупе» — «чорне весілля»! На думку І. Гусева, це натяк на «мінґг» — звичай, що існував у євреїв. Під час лиха — епідемії, війн, тощо — влаштовувалися «хупес» на цвинтарі з метою припинити лихо. Звичайно в такий шлюб вступали сироти, каліки. Кошти на «шварце хупе» збирали зі всієї общини.

Німецька ж таборна "шлюбна церемонія" ставала вінчанням зі Смертю...

Рохл Ойєрбах наводить літературну паралель — опис відрубаної голови Марії Стюарт в однойменному романі Стефана Цвейґа: «Усі дивляться в заціпенілості: перед нами примарна картина — стрижена сива голова старої жінки.

Є пряма аналогія між стриженою головою шотландської королеви ХVI ст. та стриженими головами єврейських жінок у Треблінці. Десь в іншому місці я читала про засудження на смерть — як людське волосся сивіє в одну мить, у той момент, коли ножиці торкаються голови, щоби його зняти.

Єврейські Марії Стюарт були у Треблінці та інших місцях — у сотнях тисяч місць. У віці, починаючи від 6 років — від перших кісочок».

І ще одна гірка — на цей раз міфологічна — паралель. «Коли євреям наказували роздягатися та здати гроші, практикували залишення "jednego zlotego" (одного золотого) для того, щоб було чим розрахуватись за використання «лазні». На початку «die Himmelstraße» («дороги на небо») у дерев'яному будиночку сидів український охоронець, який і збирав ці золоті на "лазню"».

Так у створеній німцями "die neue Wirklichkeit", де панує нескінченний "Hollenspektakel" («пекельний спектакль»), міфологічний перевізник Харон обернувся на буденного українця, грецький обол — на польський золотий, а царство мертвих, до якого сходить людська душа, — на лазню...

За гіркою іронією долі саме німцями — нацією великих філософів — у своїй історичній практиці було здійснено те, що можна назвати «девальвацією вічності», про яку говорить один з персонажів роману «Злочин і кара» Ф. Достоєвського: «Нам вот все представляется вечность как идея, которую понять нельзя, что-то огромное, огромное! Да почему же непременно огромное? И вдруг, вместо всего этого, представьте себе, будет там одна комнатка, эдак вроде деревенской бани, закоптелая, а по всем углам пауки, и вот и вся вечность».

Наприкінці книги її культурно-міфологічні підтексти набувають жахливого космогонічного масштабу: розрита, розвержена земля, що викидає нагору людський прах, свинцеве, низьке небо сходить на землю молочно-сірим туманом, і ніч насувається на треблінські поля — вічна Темрява, що була до Божого створіння Всесвіту...

«— Звідки він взявся — такий густий туман? — спитав один з тих, хто сидів в машині.

— Над цим місцем завжди стоятиме туман, — відповів один з треблінців.

І я бачила цілком впевнено, бачила, що він хоче ще щось сказати. Щось важливе та глибоке, щось таке, чого він ніколи у своєму житті не казав. Але він не зміг».

«Далі — мовчання», — згадаємо останні слова Гамлета, принца датського...

Далі — Пам'ять і Біль.

* Дослівно: "...молочні ріки та кисільні береги" (І. Гусев).

НА ДОПОМОГУ ВЧИТЕЛЮ

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ ТЕМИ ГОЛОКОСТУ

Підлітковий вік — це своєрідний "третій світ", який існує між дитинством і дорослістю. Біологічно це вік статевого дозрівання, поруч з яким стають більш зрілими й інші біологічні системи організму. Психологічно це період складного формування нової особистісної і соціокультурної ідентичності, для якого характерні максимальні диспропорції у рівнях і темпах розвитку. В підлітковому віці відкривається світ: щастя та трагедія. Підліток шукає власні способи утвердитися в цьому світі та долати життєві перешкоди, серйозно задумується над проблемами свободи, сенсу життя, власного "Я" та взаємодії з оточуючими, вибору в критичній ситуації.

Одним з головних завдань дорослого, який поруч з підлітком, є допомога у зустрічі з досвідом людства, осмисленні загальнолюдських цінностей. Ідея того, що дорослий повинен всіляко оберігати підлітків, які є не підготованими до викликів життя, здається невідповною до цілей виховання взагалі. Де ще можуть вони спробувати та дослідити принципи, за якими вони будуть жити далі, як не через ті непрості виклики фундаментальним цінностям, які трапилися в історії?

Тема Голокосту є живою раною в історії України, поряд з трагедіями Голодомору та репресій. Викладання цих тем є дразливим та болючим, проте лише через осмислення трагедії може відбутися розвиток особистості. Видатний психолог Лев Виготський, досліджуючи явище катарсису у давньогрецькій трагедії, писав, що трагічне враження є одним з найвищих підйомів, на які здатна людська природа, тому що через духовне подолання глибокої болі виникає почуття триумфу, яке не має собі рівних.

Проте, викладаючи тему Голокосту, вчитель повинен бути обережним, щоб не травмувати чутливу підліткову психіку жахаючим натуралізмом подій і не викликати байдужість, подаючи лише факти та дати. Статистика може лишитися для учнів інформацією, яка не має сенсу, бо не може бути осмислена на основі особистого досвіду. Тому важливим є використання свідчень, особистих історій, які переносять процес вивчення теми у площину людських відносин, сприяють емпатії і особистому осмисленню трагедії.

Лише помножуючи голоси розповідаючих ми можемо представити моральну складність досвіду Голокосту людям, які звикли у своїй поведінці керуватися стабільними цінностями.

Не замовчувати, а відкривати таким чином, щоб підліток міг засвоїти цей досвід

Український режисер Сергієм Буковським створив фільм "Назви своє ім'я", використовуючи відеосвідчення з

архіву Інституту візуальної історії та освіти фонду Шоа. Створюючи навчально-методичний посібник "Назустріч пам'яті" за фільмом, автори використовували український і міжнародний досвід викладання теми Голокосту.

Зокрема, цікавою є методична знахідка британського викладача курсу "Література Голокосту". Після прочитання однієї з новел про Голокост, 18-річна учениця поскаржилася викладачеві, що вона не буде читати далі, не тому, що твір їй не сподобався, а тому що він заважав їй спати вночі: *"Люди часто не думають про наслідки читання текстів про насильство, коли ти є дорослим."* Джастін ідентифікувала себе з двома героями, чий відчуття самотності, тривожності та суму були подібними до її почуттів. Тобто література замість того, щоб розширити її перспективу, звузила її сприйняття, принаймні тимчасово.

Викладач після розмови зі ученицею запропонувала їй в якості залікової роботи написати есе про те, як читання твору виявилось ризикованим для неї. Вчитель не знала, до чого призведе це завдання: до покращення чи до погіршення емоційного стану учениці.

"В моїй душі зараз теплий літній день. Я вдячна професорові за застереження. Він залишив двері відкритими і дав чесне попередження про те, що може трапитися. Мені дуже допомогло відчуття того, що можна звернутися зі своїми тривожними почуттями. Хоча в мене були важкі переживання, я рада, що прочитала цей матеріал. Я знаю, що я не одна. Також не заважає мені називати цю повість однією з найулюбленіших. Якби я не писала про свої переживання, моя тривога та сум тривали б довше. Написання есе допомогло мені не лише відкрити схожості, але й знайти відмінності між своїм станом та станом героїв."

Стратегія "Не питай, не розповідай" — не працює в освіті, так само, як і в армії. Іноді навіть просте чуйне запитання вчителя може допомогти учням справитися зі своєю проблемою. Отже, вчителі повинні займатися відповідальною педагогікою ризику, щоб дозволити учням рефлексувати над тривожними, страшними чи контроверсійними подіями, без того, щоб поранитися. Зазвичай, вчитель відкриває учневі двері можливості, у випадку історії Голокосту, вчитель повинний відкрити двері неможливості.

Анна Ленчовська,
психолог, координатор Інституту візуальної історії та освіти
фонду Шоа університету Південної Каліфорнії

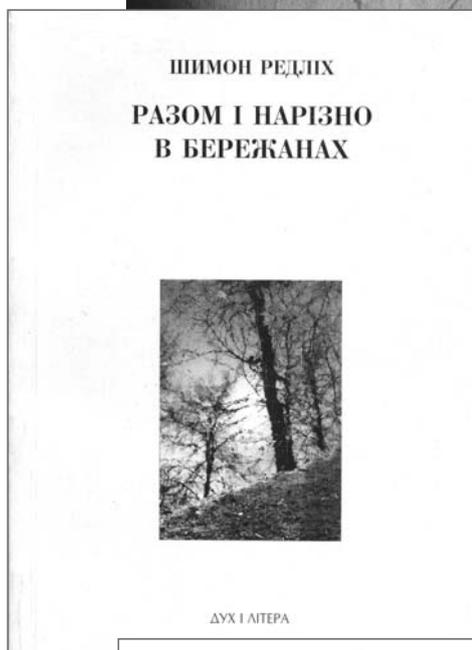
КНИЖКОВА ПОЛИЦЯ

Сохрани мои письма...: Сборник писем и дневников евреев периода Великой Отечественной войны / Сост. И. А. Альтман, Л. А. Терушкин. — М.: Центр и Фонд "Холокост": МИК, 2007. — 320 с. ISBN 978-5-87902-143-1

Переписка евреев периода Второй мировой войны впервые выходит отдельным изданием. В основе сборника — более 1000 писем, дневников и фотографий из архива Научно-просветительского Центра и Фонда "Холокост". В издание вошли письма и открытки с фронта и на фронт, из эвакуации, из прифронтовых Москвы и Киева, блокадного Ленинграда, из гетто, партизанских отрядов, а также из освобожденных нашей армией населенных пунктов; письма чудом уцелевших в лагерях военнопленных; переписка с очевидцами гибели родных на фронте и в оккупации.

Сборник рассчитан на исследователей Второй мировой войны, преподавателей, студентов и школьников. В сборник включена статья сопредседателя Центра "Холокост" к. и. н. И. А. Альтмана "Великая Отечественная война в письмах и дневниках советских евреев".

Редліх, Шимон. Разом і нарізно в Бережанах. 2-е вид./ Пер. з англ. — К.: Дух і літера, 2007. — 289 с. ISBN 966-7888-37-1

Ця книга є унікальною спробою автора дослідити події, що відбувалися у Східній Галичині і в його рідному місті Бережанах у період між 1919 і 1945 роками, поглянути на них не лише очима людини, яка ще дитиною пережила страхіття війни і Голокосту, але й очима інших учасників драми — поляків, євреїв, українців і німців. Це не просто ретельне історичне дослідження складних стосунків між етнічними групами, не просто спогади про мирні "янгольські" довоєнні часи, про трагічний період нацистської окупації і звірства енкаведистів під час панування советів. Це також пошук людяного й доброго в людині, пошук пояснення того, що робить із неї нелюда.

Автор книги, професор Шимон Редліх, — один із небагатьох євреїв східногалицького міста Бережани, якому вдалося вижити в той страшний час. І сталося це завдяки українській родині Концевичів і польській родині Кодогних. Він знайшов у собі сили повернутися в минуле і розповісти нам про нього.

Обрії порозуміння. / Упорядник А. Ленчовська. (Серія "Бібліотека Інституту юдаїки"). — К.: Дух і літера, 2007. — 192 с. ISBN 978-966-378-051-1

У книзі зібрано тексти Махатми Ганді, Антуана де Сент-Екзюпері, Мартіна Лютера Кінга та інших видатних мислителів і громадських діячів, які, на думку видавців, сприятимуть осмисленню людської солідарності, толерантності та порозуміння. Розрахована на широкий загал читачів, які шукають відповіді на непрості виклики часу. Ця антологія була створена у рамках проекту "Навчання толерантності на прикладі історії Голокосту" у співпраці з Домом Анни Франк.

ПОВІДОМЛЕННЯ ТА ОГолоШЕННЯ

ЮБИЛЕЙ РОССИЙСКОГО ЦЕНТРА И ФОНДА "ХОЛОКОСТ"

17 декабря 2007 г. в Москве, в Еврейском культурном центре на Никитской состоялся юбилейный вечер, посвященный 15-летию Центра и 10-летию Фонда "Холокост".

Открывшая вечер президент Фонда "Холокост" Алла Гербер заметила: "Нас радует, что мы не одиноки, радует то, что мы сделали за эти годы, радует, что мы чего-то добились: провели свыше 40 семинаров для преподавателей, проехав по всей России; с 2001 г. ежегодно группа из 20 преподавателей России направляется на стажировку в "Яд Вашем", а школьники СНГ участвуют в международной конференции в Бресте с посещением утром 22 июня знаменитой Брестской крепости; несколько тысяч школьников, педагогов и студентов приняли участие в семи конкурсах работ на тему Холокоста (только в этом году было прислано свыше 600 работ)". Сопредседатель Центра "Холокост" Илья Альтман отметил, что в 1992 году, когда был зарегистрирован Научно-просветительский Центр "Холокост", в Европе не существовало организаций с таким названием. Он рассказал об основных проводимых программах: подготовке к изданию "Энциклопедии Холокоста на территории СССР"; научных конференциях; экспедициях молодежи по местам Холокоста на территории РФ; о сотрудничестве с зарубежными партнерами; архивном проекте, в рамках которого было собрано 15 000 документов и предметов. "Наша задача — чтобы во всех местах, где расстреливали евреев, стояли мемориальные доски, чтобы отмечался Национальный день памяти жертв Холокоста, чтобы эта тема преподавалась в школах и вузах, был создан государственный музей Холокоста", — заявил И. Альтман, поблагодарив всех сотрудников, работающих и работавших в Фонде и Центре "Холокост", за активную и самоотверженную деятельность.

Посол Государства Израиль в России Анна Азари, поздравив Фонд и Центр "Холокост" с первым значимым юбилеем, заметила, что путь, который им предстоит проделать, еще очень длинный, и выразила надежду, что в будущем 27 января — День памяти жертв Холокоста — будет

государственным, а не только общественным мероприятием.

Адвокат, член Общественной палаты, председатель Попечительского совета Центра и Фонда "Холокост" Генри Резник заметил, что, несмотря на всю трагичность Холокоста, людям свойственно забывать прошлое, и единственное средство сделать так, чтобы лозунг "Никогда больше!" стал реальностью, — постоянно напоминать об этой трагедии. "Поэтому мы, по мере возможности, должны нести свою просветительскую миссию", — подчеркнул Г. Резник.

Научный руководитель Высшей школы экономики Евгений Ясин выразил надежду на то, что в Москве появится Музей Холокоста, "нестыдный для такой страны, как Россия".

Представитель Администрации президента РФ Сергей Мельников подчеркнул, что "и государство, и общество осознают опасность радикального национализма. И та деятельность, которой занимаются Центр и Фонд "Холокост", будет поддержана государством, поскольку понимание значимости осмысления уроков Холокоста существенно выросло". Тепло поздравили юбиляров издатель журнала "New Times" Ирена Лесневская, руководители Международного Центра им. Соломона Михоэлса Михаил Глуз и Ирина Горюнова, директор Благотворительного Фонда "Распределительный комитет "Джойнт" Алик Надан, педагог Ольга Глебова.

На вечере прошла презентация изданного Центром и Фондом "Холокост" сборника документов периода войны "Сохрани мои письма".

*Семен Чарный (АЕН)
по материалам сайта www.holocaust.ru*

От редакции:

Украинский центр изучения истории Холокоста присоединяется к многочисленным поздравлениям и желает российским коллегам творческих успехов в их благородной деятельности!

ОФІС З ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ ОБСЄ ТА МУЗЕЙ "ЯД ВАШЕМ" ВИПУСТИЛИ ПОСІБНИК ДЛЯ ВЧИТЕЛЯ З ПРОТИСТОЯННЯ АНТИСЕМІТИЗМУ

Посібник "Протидія антисемітизму: навіщо і яким чином?" надає освітянам практичні поради та базову інформацію із протидії сучасному антисемітизму — від заперечення історії Голокосту до використання антисемітських символів. Він інформує про різноманітні антисемітські стереотипи та радить, як на них потрібно реагувати.

З 2003 року країни-члени ОБСЄ беруть на себе зобов'язання боротися з антисемітизмом та підтримувати шанування пам'яті про Голокост. Зазначений посібник для вчителя є одним із практичних інструментів БДПЛ (Бюро

демократичних інституцій та прав людини), покликаних допомогти в реалізації цих зобов'язань.

Це вже другий онлайн-документ, підготовлений БДПЛ та Міжнародною школою вивчення Голокосту "Яд Вашем". Першим документом був poradnik для вчителів з підготовки Меморіального дня пам'яті Голокосту, що наразі доступний 13-ма мовами за адресами:

<http://www.osce.org/odhr/20104.html> чи
<http://www1.yadvashem.org/education/department/english/specproj.html>

ОБЪЯВЛЕНИЕ ОТ ОБЩЕСТВЕННОГО КОМИТЕТА "БАБИЙ ЯР"

Открылся веб-сайт Общественного комитета "Бабий Яр", с содержанием которого можно ознакомиться по адресу: <http://www.kby.kiev.ua>

На сайте представлена информация о деятельности Комитета, документы, связанные с увековечением памяти жертв нацистского террора, полемика по этому вопросу. Сайт оснащен двуязычным (украинским и русским) интерфейсом, но большинство материалов пока размещены только на языке оригинала.

Создание сайта стало возможным исключительно благодаря бескорыстной помощи программиста Александра Почаевца, взявшего на себя всю техническую часть работы.

Обращаем внимание на то, что в разделе "История" можно ознакомиться с полной интернет-версией первой книги сборника архивных документов и научных исследований "Бабий Яр: человек, власть, история". Книга представляет собой, фактически, отдельный сайт и размещена по адресу: <http://www.kby.kiev.ua/book1>

На сайте размещена разработанная ведущими украинскими историками Концепция создания государственного историко-мемориального заповедника "Бабий Яр", снабженная интерактивной иллюстрированной картой-схемой. За бескорыстную помощь в разработке карты-схемы будущего заповедника выражаем благодарность архитектору Татьяне Пархоменко. С материалами концепции можно ознакомиться по адресу:

<http://www.kby.kiev.ua/komitet/ua/preserve/art00029.html>
<http://www.kby.kiev.ua/komitet/ru/preserve/art00029.html>
(русский перевод)

Будем рады видеть вас на сайте и услышать отзывы и замечания. Будем также благодарны, если вы найдете возможность сообщить о сайте друзьям и коллегам и разместить ссылку на сайт Общественного комитета "Бабий Яр" на своем ресурсе.

*Виталий Нахманович
ответственный секретарь Комитета "Бабий Яр"*

АНОНС НАСТУПНОГО НОМЕРУ

- Матеріали Круглого столу "Українське суспільство і пам'ять про Голокост: освітній аспект".
- Українські учні на Міжнародному молодіжному конгресі в Єрусалимі.
- Методичні розробки викладачів з теми історії Голокосту.
- Міжнародні педагогічні проекти з вивчення історії Голокосту та проблематики міжетнічної толерантності в Україні: проект Музею "Дім Анни Франк", проект "Назустріч пам'яті", проект ОБСЄ.
- Анонс змісту наукового часопису "Голокост і сучасність. Студії в Україні і світі", № 1 (3), 2008.
- Новини бібліотеки Українського центру вивчення історії Голокосту.
- Інше.

Адреса редакції:
Український центр
вивчення історії Голокосту
вул. Кутузова, 8, кім. 109
01011, Київ-11, Україна
Тел./факс: (044) 285-90-30
http://www.holocaust.kiev.ua
E-mail: uhcenter@binet.com.ua

Головний редактор:
Анатолій Подольський
Відповідальний редактор:
Михайло Тяглий
Дизайн та комп'ютерна верстка
Людмила Босенко
**Літературне редагування
та коректура**
Тетяна Добровольська

**Видання здійснено за підтримки
The Rothschild Foundation (Europe)**

Видруковано в ДГВПП
«Зовнішторгвидав України»
Адреса: м. Київ, вул. Воровського, 22,
Тел.: 234-33-04
Наклад 1000